

RAFAŁ STANISŁAW NAWROCKI

VIVENDO MORIMUR, MORIENDO VIVIMUS.
NA STYKU NOWOŻYTNEJ RZEŻBY NAGROBNEJ
I ARCHITEKTURY DREWNIANEJ

Abstrakt. W XVI w. wnętrza kościołów na rozległych obszarach Rzeczypospolitej wypełniały się stopniowo licznymi renesansowymi pomnikami nagrobnymi monumentalnych rozmiarów. Dominowały wśród nich architektoniczno-rzeźbiarskie konstrukcje przyścienne wykonane z cenionych wówczas odmian skał dekoracyjnych, uzupełniane czasem odlewami z brązu. Architektoniczne ramy mieściły wizerunek zmarłego, herby oraz inskrypcje. Stan naszej wiedzy o wczesnonowożytnej rzeźbie nagrobnej na tym obszarze opiera się prawie wyłącznie na zabytkach ufundowanych do kościołów murowanych. Nie uwzględnia on pomników kamiennych przeznaczonych do kościołów drewnianych. Przyczyna tego stanu rzeczy leży z jednej strony w stanie zachowania drewnianych budowli sakralnych, jak i samych interesujących nas nagrobków. Skala tego zjawiska w czasach staropolskich jest trudna do ustalenia. Kamienne nagrobki z kościołów drewnianych zachowały się w formie destruktywów. Nie ma więc pewności, jak one pierwotnie wyglądały. Kwestią otwartą jest sprawa formy i konstrukcji. Możemy się domyślać, że wymagały one odmiennych rozwiązań w budowlach murowanych oraz wzniesionych z drewna.

Słowa kluczowe: nowożytna rzeźba nagrobna w Polsce; kościoły drewniane w Polsce

VIVENDO MORIMUR, MORIENDO VIVIMUS.
AT THE INTERFACE BETWEEN EARLY MODERN TOMB SCULPTURE
AND WOODEN ARCHITECTURE

Abstract. Numerous Renaissance tombstones of monumental size filled the interiors of churches in vast areas of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the sixteenth century. Most of them had a wall-mounted construction and were made of some types of decorative stones, sometimes supplemented with bronze reliefs. The architectural frames of these monuments contained the images of the

---

Dr RAFAŁ STANISŁAW NAWROCKI – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Biblioteka Dziedziny Nauk Humanistycznych; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: rafal.nawrocki@kul.pl; ORCID: 0009-0003-8007-4017.

deceased, coats of arms, and inscriptions. Our knowledge of the early modern tombstone sculpture in Poland is based almost exclusively on monuments funded for churches made of bricks and stones. Tombstones funded for wooden churches were omitted in the studies due to the poor state of preservation of wooden church architecture, as were tombstones made for wooden buildings. The extent of this phenomenon in early modern times is difficult to determine. Stone monuments derived from wooden churches have been preserved as remains. Therefore, it is not certain what they originally looked like. The issue of the form and structure of sepulchral monuments is an open question. We can only assume that the construction of such monuments required completely different technical solutions, both in brick and wooden buildings.

Keywords: early modern tomb sculpture in Poland; wooden churches in Poland

Wiek XVI był okresem rosnącego znaczenia politycznego elit możnowładczych Rzeczypospolitej. Stulecie to stanowiło również czas, w którym elity te w większym stopniu niż wcześniej dostrzegały propagandowe możliwości, jakie dawały fundacje dzieł o cechach artystycznych. Szczególnym zainteresowaniem cieszyły się wówczas pomniki nagrobne, które stawały się skutecznym narzędziem umacniania pozycji rodu. W odróżnieniu od późnośredniowiecznych realizacji tego typu przeważały monumentalne, przyścienne nagrobki architektoniczno-rzeźbiarskie, wykonywane ze szlachetnych materiałów, z różnych gatunków skał dekoracyjnych, czasem łączonych z elementami rzeźbiarskimi odlewanyymi z brązu. Wystawiano je we wnętrzach kościołów murowanych, gdyż solidne, a przede wszystkim grube i wysokie mury, do których dostawiane były monumenty, zapewniały tym konstrukcjom – sięgającym nawet kilkunastu metrów wysokości – odpowiednią stabilność, wytrzymałość i trwałość. Ich architektoniczne ramy mieściły wizerunek zmarłego wraz z atrybutami stanowymi, a także herby, niekiedy tworzące rozbudowane programy heraldyczne, inskrypcje zawierające pochwałę zmarłego oraz wykaz pełnionych urzędów świadczących o roli politycznej, jaką odgrywał za życia, a także wzmacniające wymowę nagrobka personifikacje cnót.

Przekonanie, że polskie kamienne renesansowe pomniki nagrobne oraz późniejsze utrzymane w tradycji renesansowej wznoszone były wyłącznie w budowlach murowanych, chyba nigdy nie zostało wprost sformułowane. Niemniej faktem pozostaje, że badania naukowe nad sztuką sepulkralną tego okresu skupiały się niemal wyłącznie na zabytkach pochodzących z kościołów właśnie tego typu. Nieliczne zachowane do dziś kamienne nagrobki znajdujące się w kościołach drewnianych były odnotowywane przeważnie w opracowaniach o charakterze inwentaryzacyjnym bądź pojawiały się jedynie marginalnie w pracach o charakterze bardziej ogólnym, przekrojowym, z pominięciem kontekstu ich występowania. Nie stały się one – jak dotąd – przedmiotem opracowania traktującego je jako odrębny fenomen. Wyodrębnieniu tego tematu nie sprzyjał także fakt, że tylko niewielka liczba kościołów drewnianych przetrwała do naszych czasów,

choć jeszcze u schyłku okresu nowożytnego występowały one w krajobrazie ziem polskich dość licznie, zwłaszcza w okolicach podgórskich¹. Trudno nam więc określić skalę tego zjawiska w czasach staropolskich. Ponadto mamy do czynienia z destrukcjami, przynajmniej w większości przypadków. Nie ma pewności, jaka oprawa towarzyszyła przedstawieniom zmarłych.

Istnienie kamiennych nagrobków w kościołach drewnianych zaczęto odnotowywać w połowie XIX w. Wzmianki te oraz towarzyszące im przekazy ikonograficzne rejestrowały oprócz samych pomników specyficzny kontekst ich występowania. Autorem jednego z XIX-wiecznych komunikatów na interesujący nas temat był Włodzimierz Demetrykiewicz, który 30 listopada 1893 r. na jednym z posiedzeń Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce „przedstawił fotografię nagrobka z XVII w. z czekoladowego marmuru, który stoi luźno do ściany przyparty w drewnianym kościółku w Trzcianie pod Rzeszowem i wyobraża postać klęczącego rycerza w zbroi, prawdopodobnie jednego z Leśniowskich, herbu gryf². Fotografia ta została następnie opublikowana w tomie 5 „Sprawozdań Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce”, wydanym w roku 1896². Jest ona cennym źródłem ikonograficznym nie tylko ze względu na samą rzeźbę (którą Michał Wardzyński powiązał z twórczością działającego w Chęcinach Bartholomea Venosta³), lecz także z uwagi na widoczne na zdjęciu pierwotne miejsce jej przechowywania. Figura zachowała się bowiem do dziś i wraz z drugą pochodzącą z Trzciany, ukazującą ciężkozbrojnego rycerza w tradycyjnej, jeszcze renesansowej pozie, została w 1947 r. przekazana do zbiorów Muzeum Okręgowego w Rzeszowie. Uważa się, że rzeźby upamiętniają członków senatorskiego rodu Leśniowskich: Jakuba (figura leżąca) oraz zmarłego w 1634 r. Mikołaja (postać klęcząca) i jego syna⁴. Autor wspomnianej fotografii uchwycił to niezwykle interesujące dzieło sztuki na tle ścian z drewnianych

¹ Piotr Krasny, *Kościoly drewniane w Polsce* (Kraków: Wydawnictwo M, 2022), 5–6.

² Włodzimierz Demetrykiewicz, „Nagrobek. Leśniowskiego w Trzcianie pod Rzeszowem z XVII wieku”, *Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki* 5 (1896): CXV–CXVI.

³ Michał Wardzyński, „Rzeźbiarsko-kamieniarska rodzina Venosta vel Venesta, Venusta i jej działalność w I. połowie XVII wieku w Chęcinach”, *Biuletyn Historii Sztuki* 76, nr 3 (2014): 443–5; Michał Wardzyński, „Artifices chencinenses. Rola i miejsce warsztatów chęcińskich w produkcji kamieniarsko-rzeźbiarskiej w Rzeczypospolitej (koniec XVI–I. połowa XVII wieku)”, w: *Franciszka z Krasieńskich Wetyn Księżna Kurlandii i Semigalii, prababka dynastii królów włoskich. Dziedzictwo rodziny Krasieńskich w regionie świętokrzyskim*, red. Dariusz Kalina, Radosław Kubicki i Michał Wardzyński (Kielce–Lisów: Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego–Wydawnictwo Printpap, 2012), 159. Por. też Michał Wardzyński, „The Quarries, the «Marble» and the Centre of Stonemasonry and Sculpture in Chęciny During the Modern Era, in the Former Commonwealth of Two Nations”, w: *Actes du XVIIe Colloque International de Glyptographie à Cracovie, 5–9 juillet 2010*, red. Jean-Louis van Belle (Braine-le-Chateau: La Taille d’Aulme, 2011), 382, 385–8.

⁴ Wardzyński, „Rzeźbiarsko-kamieniarska rodziny Venosta”, 443. Por. też Rafał Nawrocki, „Renesansowe nagrobki dziecięce: między konwencją a inwencją”, w: *Studia nad Sztuką Renesansu i Baroku*, t. 14, red. Irena Rolska (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2019), 136–7.

bierwion niemalże w ostatniej chwili. Około cztery lata później, na wiosnę 1897 r., w Trzcianie rozpoczęto bowiem budowę nowej, tym razem murowanej świątyni. Prace zakończono w szybkim tempie, już w 1898 r., zaś w 1899 przystąpiono do rozbiórki starego, drewnianego kościoła z XVII w.⁵

W opisanych tu nowszych dziejach nagrobków z Trziciany przecinają się dwa niezwykle istotne procesy historyczne. Z jednej strony lata 70., 80. i 90. XIX w. były okresem wzmożonego zainteresowania zabytkami przeszłości oraz systematycznie podejmowanych prac inwentaryzacyjnych na terenie Galicji Zachodniej. Z drugiej strony na przełomie XIX i XX w. na tym terenie rozpoczął się proces niezwykle dramatycznej i intensywnej przemiany krajobrazu kulturowego (by skorzystać tu z terminu chętnie stosowanego przez nestora badań nad sakralnym budownictwem drewnianym Małopolski, Mariana Korneckiego). Na ten moment historyczny przypada wzmożony ruch budowlany, który zaowocował powstawaniem szeregu nowych, murowanych kościołów parafialnych, które zastępowały starsze, drewniane świątynie wzniesione w naszej rodzimej tradycji budowlanej. Szacuje się, że z terenu Małopolski na przełomie tych dwóch stuleci zniknęło 3/4 spośród zachowanych do XIX w. kościołów drewnianych. Po wielu z nich nie zachowały się żadne źródła ikonograficzne⁶, a jeszcze w XVIII stuleciu udział kościołów drewnianych w sakralnej architekturze diecezji krakowskiej był znaczny i wynosił nieco ponad połowę wszystkich budowli⁷.

Procentowy udział architektury drewnianej i murowanej w całokształcie budowli sakralnych w okresie staropolskim jest stosunkowo łatwy do wyliczenia na podstawie dokumentów kościelnych. Natomiast stopień nasycenia kościołów z drewna rzeźbą nagrobną jest praktycznie nie do ustalenia ze względu na specyfikę źródeł. Z pewnością nagrobki kamienne w nich występowały. Kolejnym po figurach z Trziciany przykładem jest płyta nagrobna Piotra Nawojowskiego z kościoła parafialnego w Nawojowej. Kilka szkiców inwentaryzacyjnych zabytku wykonał w 1889 r. Stanisław Wyspiański w trakcie jednej z wycieczek naukowo-artystycznych. Jego ręce zawdzięczamy również widok od południa nieistniejącego już drewnianego kościoła parafialnego, z którego pochodził nagrobek⁸. Podobnie jak to miało miejsce w Trzcianie, przekaz ikonograficzny

⁵ Piotr Jamioł, „Historia parafii w Trzcianie”, w: *Trzciana: zarys dziejów wsi* (Trzciana: Towarzystwo Przyjaciół Trziciany w Trzcianie–Urząd Gminy w Świlczy–Gminne Centrum Kultury w Świlczy z siedzibą w Trzcianie, 2007), 253–57.

⁶ Piotr Łopatkiewicz, *Drewniany kościół w Haczowie: Pomnik Światowego Dziedzictwa Kultury* (Kraków: Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego [Wydano nakładem Parafii Rzymskokatolickiej Wniebowzięcia NMP w Haczowie], 2015), 10-12 (tu dalsza literatura przedmiotu).

⁷ Dane ustalone na podstawie: Stanisław Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII wieku* (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2006).

⁸ Tadeusz Łopatkiewicz, „Kolekcja szkicowników uczniów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nieznane rysunki S. Wyspiańskiego, J. Mehoffera

dokumentuje stan nagrobka i kościoła niemal w przededniu powstania nowej świątyni (1894–1898) i rozbiórki starej, którą rozpoczęto jeszcze w trakcie trwania XIX-wiecznej budowy⁹. Płyta Piotra Nawojowskiego została ostatecznie wmurowana w ścianę nowego kościoła, gdzie znajduje się do dzisiaj.

Kamienny nagrobek młodzieńca z rodu Pieniążków z drewnianego kościoła w Krużłowej Wyżnej z trzeciej ćwierci XVI w.¹⁰ został natomiast uwieczniony w szkicu inwentaryzacyjnym Józefa Mehoffera również w 1889 r., wykonanym podczas wycieczki naukowo-artystycznej odbytej wraz z Wyspiańskim¹¹. Istnienie rzeźby odnotowywał już w 1851 r. Józef Łepkowski. Nagrobek znajdował się wówczas „w progu wejścia do kaplicy”, dokąd został zapewne przeniesiony z prezbiterium¹². Profesor wskazał także na

---

i innych z wycieczek z W. Łuszczkiewiczem w latach 1888-1892”, *Opuscula Musealia* z. 14 (2005): 67, 71; Piotr Łopatkiewicz i Tadeusz Łopatkiewicz, *Szkiecy Stanisława Wyspiańskiego z naukowo-artystycznej wycieczki w Grybowskie, Sądeckie i Tarnowskie z roku 1889* (Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 2018), 33–4, 144–9, 300–9; Irena Styczyńska, „Nawojowa – uwagi na temat przeszłości”, *Almanach Sądecki* 13 (2004): 12–4.

⁹ [Marian Kornecki], „Kościoły diecezji tarnowskiej”, *Rocznik Diecezji Tarnowskiej* 1972: 352–4; Stanisława Tomkowicza *inwentarz zabytków powiatu sądeckiego*, z rękopisów Autora wydali i własnymi komentarzami opatrzyli Piotr i Tadeusz Łopatkiewiczowie (Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 2007), 104–7.

¹⁰ Nagrobek młodzieńca z Krużłowej pochodzi prawdopodobnie z tego samego warsztatu, co nagrobek Stanisława Trzecieckiego z kościoła Nawiedzenia NMP w Lipnicy Wielkiej, ufundowany w 1554 r. przez Krzysztofa Pieniążka z Krużłowej (syna starosty sądeckiego, Jana, ur. w 1525, zm. między 1575 a 1580 r.) i jego żonę, siostrę zmarłego, Agnieszkę z Trzecieckich (1531–1584). Można go więc hipotetycznie powiązać z działalnością fundacyjną Krzysztofa i jego żony. Nawrocki, „Renesansowe nagrobki dziecięce”, 133–4. Na temat nagrobka Trzecieckiego: Stanisław Tomkowicz, „Powiat grybowski”, *Teka Grona Konserwatorów Galicyi Zachodniej* 1 (1900): 145–6; [Kornecki], „Kościoły diecezji tarnowskiej”, 103; Marian Wolski, *Trzeciecy herbu Strzemię: małopolska rodzina szlachecka XIV–XVI wieku* (Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2005), 269–72, 300 (tu informacje biograficzne dot. Krzysztofa Pieniążka); Wojciech Walanus, „Crumena sancti Christophori: przyczynek do ikonografii świętego olbrzyma”, w: *Amicissima: studia Magdalenae Piwocka oblata* (Kraków–Nowy Sącz: Fundacja Nomina Rosae Ogród Kultury Dawnej, 2010), 77–8.

¹¹ Łopatkiewicz, „Kolekcja szkiców uczniów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych”, 76; Tadeusz Łopatkiewicz, „O zabytkoznawczych rezultatach wycieczki Stanisława Wyspiańskiego i Józefa Mehoffera do Krużłowej Wyżnej w sierpniu roku 1889”, *Studia Pigoniana* 4 (2021): 163–4.

¹² Murowana kaplica przylegająca do nawy kościoła od północy nie była z pewnością pierwotnym miejscem przechowywania nagrobka. Dotychczas datowano ją na początek XVIII w. (por. [Kornecki], „Kościoły diecezji tarnowskiej”, 224; Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie Delegatura w Nowym Sączu, nr inw. 10423, Wiktoria Kałwak, *Historia kościoła pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Krużłowej Wyżnej* (Kraków, 2018), [7]). Istnienie kaplicy po raz pierwszy zostało odnotowane w źródłach w protokole z wizytacji oficjalatu sądeckiego przeprowadzonej w latach 1723–1728 przez kanonika katedry krakowskiej i archidiacona sądeckiego Józefa z Zakliczyna Jordana (Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie [dalej: AKMK], sygn. AV Cap 60, *Visitatio interna et externa officialatus Sandecensis per me Josephum de Zakliczyn Jordan, canonicum cathedralem Cracoviensem, archidiaconum Sandecensem anno 1723 die 12 mensis Decembris incepta, ac tandem anno 1728 die vero 12 mensis Aprilis terminata. Continet decanatus Neoforiensem,*

obecność w Krużlowej dwóch późnogotyckich płyt nagrobnych umieszczonych przed ołtarzem (pierwsza z postacią kobiecą, druga zaś z herbem Odrowąż, która obecnie wmurowana jest w zewnętrzną ścianę kaplicy)¹³. Natomiast według Stanisława Tomkowicza pod koniec XIX w. renesansowy nagrobek chłopca stał luźno oparty o ścianę kaplicy. Ten zasłużony badacz widział jeszcze *in situ* dwie płyty nagrobne w oddalonym o zaledwie kilka kilometrów od Krużlowej drewnianym kościele w Korzennej. W posadzce przed ołtarzem głównym znajdowała się zachowana do dzisiaj gotycka płyta nagrobna Katarzyny z Korzennej, natomiast „przed wejściem do zakrystii w prezbiterium w posadzce [umieszczona była] płyta z marmuru brunatno-fioletowego, bardzo starta, ze śladem herbu jakiegoś, może był Gryf”, pochodząca już z czasów nowożytnych, być może z tego samego warsztatu, co nagrobek chłopca z Krużlowej¹⁴.

Kolejne dwa przekazy ikonograficzne pochodzą ze zbiorów warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości. Na fotografii wykonanej we wrześniu 1912 r. przez Juliusza Kłosa przedstawiona została kamienna, renesansowa płyta nagrobna Anny z Przerębskich Karśnickiej i jej syna Krzysztofa z 1576 r., pochodząca z dawnego, niezachowanego drewnianego kościoła parafialnego w Restarzewie¹⁵. Zdjęcie wykonano

---

Sandecensem, Scepusiensem, Sandecensem (continuatio) Boboviensem. Per Nicolaum Gawrański, notarium apostolicum connotata, s. 287 [146]). Z zapisu „Capella murata scandulis tecta in ea est altare 4tum S. Annae...” można wyciągnąć wniosek, że kaplica była związana z bractwem św. Anny, ufundowanym w parafii Krużłowa w 1609, a potwierdzonym przez krakowską kurię w 1615 r. (okoliczności powstania bractwa: AKMK, sygn. AV 49, *Acta statuum ecclesiarum, beneficorum eorumque rectorum, inventariorum tam ecclesiasticorum, quam oeconomicorum, plebanalium tum decretorum reformationum a Cel. Principe R.D. Cajetano Ignatio Sołtyk, episcopo Cracoviensi, duce Severiae, equite Aquilae Albae, per R.D. Gasparum Wersoka Paszyc UID, ecclesiarum Collegiatae Sandecensis custodem et officialem, Voynicensis archidiaconum, praepositum Neocorcinensem, singulariter cum facultatibus ac parochialium et filialium decanatus Boboviensis latorum, per me Laurentium Drozdecki, actorum visitationis generalis praesentis assumptum notarium, fideliter diebus Januarii a.D. 1766 conscripta - Acta statuum ecclesiarum - decanatus Benesis - a.D. 1769 conscripta - Acta statuum ecclesiarum - decanatus Lipnicensis a.D. 1773 conscripta, s. 112*). Bardziej prawdopodobne jest zatem powstanie kaplicy jeszcze w I połowie XVII w.

¹³ Za: Tomkowicz, „Powiat grybowski”, 138.

¹⁴ Tamże, 127–8. Nagrobek gotycki współcześnie notują: *Katalog zabytków sztuki w Polsce* [dalej: KZSzP], t. 1: *Województwo krakowskie*, z. 10: *Powiat nowosądecki*, oprac. Anna Misiąg-Bocheńska (Warszawa: Ministerstwo Kultury i Sztuki, 1951), 301, oraz Przemysław Mrozowski, *Polskie nagrobki gotyckie* (Warszawa: Arx Regia, 1994), 174–5.

¹⁵ Częściowo zniszczona inskrypcja nagrobna uniemożliwiła identyfikację pochowanej kobiety. W dotychczasowej literaturze przedmiotu obiekt ten jest określany jako nagrobek nieznannej kobiety z synem Krzysztofem (KZSzP, t. 2: *Województwo łódzkie*, z. 3: *Powiat łaski*, oprac. Michalina Kwiczala (Warszawa: Państwowy Instytut Sztuki. Dział Inwentaryzacji Zabytków, 1953), 57–8; Maria Kołakowska, „Renesansowe nagrobki dziecięce w Polsce XVI i pierwszej połowy XVII wieku”, w: *Studia Renesansowe*, t. 1, red. Michał Walicki (Wrocław: Zakład im. Ossolińskich, 1956), 239–43; Andrzej Fischinger, *Santi Gucci: architekt i rzeźbiarz królewski XVI wieku* (Kraków: Ministerstwo Kultury i Sztuki–Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków, 1969), 55, 127; Olga Maria Hajduk, *Santi*

zapewne krótko przed rozbiórką drewnianej budowli. Na słabo czytelnej fotografii można dostrzec deski podłogi widoczne w tle za płytą, co pozwala wnioskować, że w chwili robienia zdjęcia płyta leżała płasko na podłodze. Obecnie jest ona wmurowana w ścianę nowej, murowanej świątyni i w sposób ahistoryczny ustawiona w pionie.

Druga fotografia została wykonana przez Kazimierza Broniewskiego w kościele parafialnym w Raclawicach Olkuskich przed rokiem 1914. Przedstawia płytę nagrobną nieustalonego szlachcica pieczętującego się herbem Rawicz wraz z odkutym osobno kartuszem herbowym. W przeciwieństwie do poprzedniego ujęcia, nagrobek i jego otoczenie są tutaj wyraźnie widoczne. Dostrzegamy kamienną posadzkę oraz drewniane ściany kościoła. W tym wypadku zarówno kościół, jak i nagrobek w stanie z początku XX w. zachowały się do dzisiaj, zmieniała się jednak jego lokalizacja we wnętrzu świątyni¹⁶.

Gucci Fiorentino: Artist and Entrepreneur in Early Modern Poland (Oxford: Routledge, 2024), 143. W XVIII w. napis musiał być jednak kompletny, o czym przekonuje nas protokół powizytacyjny z 1779 r., którego autor identyfikuje zmarłe osoby oraz podaje nazwisko fundatora (Archiwum Diecezjalne we Włocławku [dalej ADW], sygn. AAG Wiz. 72, *Wizyta generalna trzech dekanatów: Szadkowskiego, Wartskiego i Uniejowskiego, z rozkazu jaśnie oświeconego księżęcia jegomości Antoniego Kazimierza z Ostrowa Ostrowskiego z Bożej i Świętej Stolicy Apostolskiej łaski arcybiskupa gnieźnieńskiego, legati nati Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego, prymasa i pierwszego księżęcia, opata tynieckiego i lendzkiego, orderów Orła Białego i św. Stanisława kawalera przez jejmości księdza Franciszka Ksawerego Grochowalskiego obojga prawa doktora, kanonika katedralnego łuckiego, kollegiat uniejowskiej archidiacona, wolborskiej dziekana, kurzelowskiego i piotrkowskiego oficjła, delegowanego wizytatora roku Pańskiego 1779-tego, według przepisu udzielana i temuż jaśnie oświeconemu panu ofiarowana*, s. 260).

¹⁶ Prawdopodobnie to o tym nagrobku mówi protokół powizytacyjny z 1748 r. AKMK, sygn. AV 30, *Status ecclesiarum seu acta visitationis decanatum Novi Montis et Bythomiensis in Polonia sub auspiciis Fel. Regimine Cel Principis R.D. Andrea Stanislai Kostka comitis in Załuskie Załuski, episcopi Cracoviensis, ducis Severiae, equitis Aquilae Albae, anno quo intra (1747 et 1748) conscripta*, s. 45 („Altaribus quinq[ue] haec Ecclesia exornatur. [...] 3tio S. Joannis Nepomuceni, ea Epithafio sculptorea arte elaborato...”). W nowszej literaturze płytę nagrobną szlachcica herbu Rawicz z kościoła parafialnego w Raclawicach odnotowują: Jan Wiśniowski, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Olkuskim* ([Mariówka]: Druk Szkoły Rzemiosł w Marjówce Opoczyńskiej, 1933), 348 (według autora płyta nagrobna wraz z kartuszem herbowym stała wówczas w nawie, przy ścianie po stronie epistoły); KZSzP, t. 1: *Województwo krakowskie*, z. 8: *Powiat olkuski*, oprac. Kazimiera Kutrzebianka (Warszawa: Państwowy Instytut Sztuki. Dział Inwentaryzacji Zabytków, 1953), 409–10; Marian Kornecki, „Zabytki sztuki regionu olkuskiego”, w: *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego: opracowanie zbiorowe*, t. 2, red. Feliks Kiryk i Ryszard Kołodziejczyk (Warszawa–Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978), 510; Kazimierz Tomczyk, *Dzieje wsi i parafii Raclawice od średniowiecza do czasów współczesnych* (Kraków: Kazimierz Tomczyk, 2000), 40, 44; Kazimierz Tomczyk, *Kościół parafialny pod wezwaniem Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Raclawicach* (Raclawice: Kazimierz Tomczyk, 2014), 36; Bogusław Krasnowolski, „Drewniany kościół w Raclawicach Olkuskich i przemiany jego wyposażenia”, w: „*Żeby wiedzieć*”: *studia dedykowane Helenie Malkiewiczównie*, red. Wojciech Walanus, Marek Walczak i Joanna Wolańska (Kraków: Lettra-Graphic, 2008), 204, 208–9 (jako prawdopodobną pierwotną lokalizację nagrobka we wnętrzu świątyni Tomczyk i Krasnowolski wskazali południową ścianę prezbiterium obok ołtarza głównego); Maria Działo, „Nagrobek rycerza

W kościele parafialnym NMP i św. Mateusza w Mielcu, pochodzącym z czwartej ćwierci XVII w., zachowały się natomiast fragmenty kamiennego nagrobka marszałka wielkiego koronnego, Jana Mieleckiego (1501–1561), który został wykonany z czerwonego wapienia. Fragmenty te pochodzą z wcześniejszego, dziś już nieistniejącego drewnianego kościoła. Do naszych czasów przetrwały mocno uszkodzone: fragment tablicy inskrypcyjnej z ukazaniem z profilu gryfem (pierwotnie była tu zapewne ich para), kawałek gzymsu z rozetkami oraz słabo czytelny kartusz herbowy stanowiący niedużą część zwieńczenia¹⁷.

Fragment renesansowego, przyściennego nagrobka z wyrzeźbioną w alabastrze figurką dziewczynki, wtórnie wmurowany w północną ścianę XVIII-wiecznej kaplicy św. Marka w Zgłobniu pod Rzeszowem, pochodzi prawdopodobnie z dawnego drewnianego kościoła parafialnego pw. św. Andrzeja Apostoła i hipotetycznie wiązany jest z twórczością Jakuba Trwałego¹⁸. Nie jest znany czas powstania dzieła. Przyjmuje się,

---

herbu Rawicz”, *Sakralne Dziedzictwo Małopolski*, dostęp: 14.10.2024, <https://sdm.upjp2.edu.pl/dziela/nagrobek-rycerza-herbu-rawicz> (nagrobek znajduje się obecnie w kruchcie pod wieżą).

¹⁷ [Kornecki], „Kościoły diecezji tarnowskiej”, 336; *Katalog zabytków sztuki w Polsce: seria nowa* [dalej: KZSzP SN], t. 3: *Województwo rzeszowskie, z. 3: Kolbuszowa, Mielec i okolice*, oprac. Ewa Śnieżyńska-Stolotowa i Franciszek Stolot (Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1991), 23, 25; Anna Sadowska, „Architektura i zabytki kościoła p.w. św. Mateusza w Mielcu”, w: *Mielec: studia i materiały z historii miasta i regionu*, t. 3, red. Feliks Kiryk (Rzeszów–Mielec: Resovia [staraniem Towarzystwa Miłośników Ziemi Mieleckiej im. W. Szafera], 1994), 143–4. W 1604 r. kościół parafialny prawdopodobnie został uszkodzony na skutek pożaru (Wojciech Werner, „Kościoły i duchowieństwo mieleckie w świetle wizytacji biskupich z lat 1596–1721”, w: *Mielec: studia i materiały*, 119). Nie wiadomo jednak, jak duże były wówczas zniszczenia i czy nagrobek Mieleckiego również ucierpiał. Bogate wyposażenie odnotowane w protokole z wizytacji przeprowadzonej przez Wawrzyńca Gruckiego w 1610 r. pozwala przypuszczać, że nie były one znaczne. Por. AKMK, sygn. AV Cap 29, *Visitatio ecclesiarum in districtu ac officialatu Pilsnensi per R. D. Laurentium Grutum, praepositum, officialem et commissarium visitatorem a R. D. Petro Tylicki, episcopo Cracoviensi ordinatum a. D. 1610 peracta. Decatatus: Pilsnensis, Mielecensis, Ropczycensis, Skrzyżowiensis*, k. 5v–6r.

¹⁸ Według Ingi Sapetowej („Nagrobki Kamienieckich w kościele Franciszkanów w Krośnie: w kręgu artystycznego i ideowego oddziaływania mauzoleum ostatnich Jagiellonów”, w: *Kościół i klasztor franciszkański w Krośnie – przeszłość oraz dziedzictwo kulturowe: materiały z sesji naukowej, Krosno, listopad 1997* (Krosno: Muzeum Rzemiosła, 1998), 159–60) rzeźba pochodzić mogła bądź z kościoła parafialnego, bądź z kaplicy dworskiej. Kaplica dworska wzmiankowana jest w protokole z wizytacji przeprowadzonej w 1595 r. przez Krzysztofa Kazimirskiego: AKMK, sygn. AV Cap 4, *Registrum ecclesiarum parochialium in decanatus Pilsnensis, Ropczycensis et Biecznensis in Archidiaconatum Sandecensis et Dioecesi Cracoviensis consistens Anno Domini 1596 die 6 mensis Junii conscriptum*, k. 77v („Est in curia in szala superiori Capella parva intra cancellos Altare h[abe]ns in qua antiq[ui]tus in portatili in praesentia D[omi]norum celebratur”). Funkcje grzebalne pełnił jednak kościół parafialny (wraz z okalającym go cmentarzem) i to właśnie on jest najbardziej prawdopodobnym miejscem pochówku dziecka oraz wystawienia nagrobka. Sala na piętrze dworu pełniła wyłącznie funkcję prywatnej kaplicy, przeznaczonej do sprawowania Eucharystii w obecności właścicieli rezydencji. Budowla zachowała się do dzisiaj, jednak bez najwyższej kondygnacji, na której pierwotnie miała znajdować się kaplica. Por. Monika Bober-Kordas, „Renesansowa rezydencja możnowładca

że zostało ono wykonane w II połowie wieku XVI z fundacji Jordanów lub Ligęzów (być może byli to Wawrzyniec Spytek Jordan i Anna z Sieniawskich)¹⁹.

Do interesującej nas grupy zabytków należą ponadto heraldyczno-inskrypcyjne płyty nagrobne rodziny Roźnów z XVII w., wykonane z brunatno-fioletowego wapienia. Pochodzą one z drewnianego kościoła św. Marcina w Mogilnie i zostały wtórnie wmurowane w dzwonnicy parawanową zbudowaną po zachodniej stronie świątyni²⁰. Nagrobki w ich pierwotnej lokalizacji oglądał Stanisław Tomkowicz, który pod koniec XIX w. opisał ich stan w następujący sposób:

Przed ołtarzem w[ielkim] w posadzce trzy płyty prostokątne równoległe do osi kościoła, z pięknie wyrabianymi herbami i napisami, które są starte w znacznej części. Każda płyta podzielona na dwie połowy kwadratowe. W górnej połowie w środku herb, w dolnej napis²¹.

Epitafium Adama Negowicza, pochodzące z drewnianego kościoła parafialnego w Paczółtowicach, prezentuje już odmienną stylistykę. Zostało wykonane z czarnego wapienia w 1682 r. prawdopodobnie przez Jacka Zielaskiego. Kompozycja prostokątnej płyty składa się z owalnego medalionu z obszerną inskrypcją oraz czterech narożników dekorowanych wygrawerowanymi trupimi czaszkami i piszczelami. Według monografistki kościoła, Teresy Małkowskiej-Holcerowej, płyta pierwotnie znajdowała się w posadzce świątyni nad zejściem do krypty. Po usunięciu jej z wnętrza kościoła w 1747 r. została wmurowana w ogrodzenie cmentarza, gdzie znajduje się do dzisiaj²².

Z analizy stanu zachowania przedstawionych nagrobków jasno wynika, że przetrwały one do naszych czasów w stanie niekompletnym niemal we wszystkich wypadkach. Formę zamkniętą mają heraldyczno-inskrypcyjne płyty nagrobne Roźnów z kościoła w Mogilnie, zgodnie z gotycką tradycją umieszczone pierwotnie w posadzce prezbiterium.

---

w Zgłobniu, gm. Boguchwała, w świetle badań archeologiczno-architektonicznych”, w: *Archeologia okresu nowożytnego w Karpatach polskich*, red. Jan Gancarski (Krosno–Rzeszów: Muzeum Podkarpackie–Mitel, 2008), 200.

¹⁹ Michał Wardzyński, „«Alabastry ruskie» – dzieje eksploatacji i zastosowania w małej architekturze i rzeźbie na Rusi, w Koronie i na Śląsku w XVI wieku”, w: *Między Wrocławiem a Lwowem: sztuka na Śląsku, w Małopolsce i na Rusi Koronnej w czasach nowożytnych*, red. Andrzej Betlej, Katarzyna Brzezina-Scheuerer i Piotr Oszczanowski (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2011), 49; Michał Wardzyński, *Marmur i alabaster w rzeźbie i małej architekturze Rzeczypospolitej: studium historyczno-materialoznawcze przemian tradycji artystycznych od XVI do początku XVIII wieku* (Warszawa: Fundacja Hereditas, 2015), 240; Nawrocki, „Renesansowe nagrobki dziecięce”, 134–6.

²⁰ KZSzP, t. 1: *Województwo krakowskie*, z. 10: *Powiat nowosądecki*, oprac. Misiąg-Bocheńska, 307; [Kornecki], „Kościoły diecezji tarnowskiej”, 350–1.

²¹ Tomkowicz, „Powiat grybowski”, 149–50.

²² Teresa Małkowska-Holcerowa, *Paczółtowice: dzieje kościoła parafialnego pod wezwaniem Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny od średniowiecza po czasy współczesne* (Kraków: Wydawnictwo Św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, 1998), 98–100 (tu też starsza literatura).

Funkcjonowały więc one jako samodzielne nagrobki i nie mamy tu do czynienia z destrukcjami. Być może również nagrobek z Nawojowej dotrwał do schyłku XIX w. w stanie pierwotnym. Szkic inwentaryzacyjny Stanisława Wyspiańskiego, z widokiem ogólnym pomnika z czasów, gdy był przechowywany w starym drewnianym kościele, świadczy o tym, że płyta była wówczas ustawiona na niskim cokole, który nie zachował się do czasów współczesnych. W odróżnieniu od płyt z Mogilna forma nagrobka z Nawojowej osadzona jest już w tradycji renesansowych pomników przyściennych. Prostokątną płytę wypełnia postać ciężkozbrojnego rycerza w charakterystycznej pozie oraz atrybuty, takie jak miecz, buława oraz czteropolowy herb świadczące o przynależności stanowej zmarłego. Kompozycję uzupełnia inskrypcja umożliwiająca jednoznaczną identyfikację szlachcica, wykuta na obramieniu płyty zgodnie z jeszcze gotycką praktyką. Pod względem ideowym płyta nagrobna z Nawojowej mogła więc stanowić zamkniętą całość i pełnić wszystkie funkcje kommemoratywne przypisywane pomnikom nagrobnym tego typu. Cały nagrobek wraz z cokolem musiał być posadowiony na osobnym fundamencie i ustawiony we wnętrzu bezpośrednio przed ścianą kościoła, dzięki czemu nawiązywał do monumentalnych nagrobków przyściennych charakterystycznych dla kościołów murowanych. Wydaje się jednak, że został wykonany w dużo mniejszej od nich skali.

Pewne podobieństwa łączą nagrobek Piotra Nawojowskiego z nagrobkami z Restarzewa oraz Raclawic. Na płycie Anny z Przerębskich Karśnickiej i jej syna Krzysztofa inskrypcja została umieszczona na bordiurze, co wyeliminowało konieczność zastosowania dodatkowej tablicy inskrypcyjnej. Podobnie jak w przypadku Nawojowej, płyta mogła być w początkowym okresie ustawiona na murowanym fundamencie oraz cokole. Do czasów współczesnych nie zachowała się jednak tarcza herbowa zmarłej. Karśnicy posługiwali się herbem Jastrzębiec, natomiast kartusz z herbem Nowina, zapewne umieszczony w zwieńczeniu nagrobka, nie dotrwał do naszych czasów. Kompozycja pomnika była więc prawdopodobnie bardziej rozbudowana niż w Nawojowej i zbliżała się pod względem skali do przyściennych nagrobków z kościołów murowanych²³. Wydaje się, że podobnie było w przypadku nagrobka rycerza herbu Rawicz. Zachował się tu kartusz z czteropolowym herbem, odkuty w osobnym bloku kamienia. Płyta przedstawiająca postać zmarłego nawiązuje do przyściennych nagrobków renesansowych zarówno formą, konwencją przedstawiania (pełna zbroja płytowa, poza sansovinowska), jak i zestawem atrybutów (przy czym miecz został tu zastąpiony szabłą). W odróżnieniu od nagrobków z Nawojowej i Restarzewa inskrypcja umieszczona na obramieniu nie odnosi się bezpośrednio do zmarłego, a jest jedynie ogólną sentencją o życiu i śmierci. Możemy

²³ Potwierdza to tekst wizytacji z 1779 r.: „Mauzoleum na boku Wielkiego ołtarza na rogu Ewangelij jest z gipsu, na którym leży s. p. także z gipsu wyrabioana [...] Imci Pani Anna z Przerębskich Karsnicka [...]” (ADWŁ, sygn. AAG Wiz. 72, *Wizyta generalna trzech dekanatów: Szadkowskiego, Wartskiego i Uniejowskiego*, s. 260).

zatem przyjąć, że płaskorzeźbie rycerza towarzyszyła jeszcze jakaś tablica inskrypcyjna, odkuta na osobnym kamiennym bądź wykonana na drewnianym kartuszu. Natomiast kartusz herbowy był prawdopodobnie częścią jakiegoś architektonicznego zwieńczenia.

Znaczną wysokość, zbliżoną do pomników nagrobnych z kościołów murowanych, miał zapewne nagrobek Jana Mieleckiego. Zachowane źródła z XVI w. wprawdzie nie pozwalają na pełną rekonstrukcję nagrobka, dostarczają jednak interesujących informacji na jego temat. Bartosz Paprocki, autor *Herbów rycerstwa polskiego*, nie tylko podał lokalizację pomnika, lecz także przytoczył pełne brzmienie inskrypcji oraz odnotował obecność herbów: Gryf, Topór, Abdank i Sulima²⁴. O nagrobku wspomina również protokół z wizytacji przeprowadzonej w 1610 r. przez prepozyta i oficjała pilzneńskiego, Wawrzyńca Gruckiego, z polecenia biskupa Piotra Tylickiego. Wynika z niego, że w prezbiterium drewnianego kościoła parafialnego w Mielcu znajdowały się nagrobki Mieleckich *iusta magnitudinis* wykonane z „marmuru” oraz „alabastru”. Były one na tyle duże, że utrudniały dostęp do ołtarza głównego²⁵. Zachowany fragment kamiennego detalu architektonicznego pozwala przypuszczać, że tablica inskrypcyjna, herby i być może płaskorzeźbiony portret zmarłego zostały wkomponowane w jakieś architektoniczne obramienie. Określenie „słusznej wielkości” jest niestety mało precyzyjne. Możemy się domyśleć, że ze względów konstrukcyjnych nagrobek Mieleckiego był nieco mniejszy niż typowe renesansowe nagrobki spotykane w kościołach murowanych i charakteryzował się bardziej przysadzistymi proporcjami. Jego rozmiary były jednak na tyle duże, że znacznie ograniczały duchowieństwu przestrzeń do sprawowania liturgii.

Nieco więcej swobody miał natomiast twórca nagrobków Leśniowskich. Zbudowany na początku XVII w. kościół w Trzcianie²⁶ miał być prawdopodobnie od początku

---

²⁴ Bartosz Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego zebrane i wydane r. p. 1584*, wyd. K. J. Turowskiego (Kraków: Wydawnictwo Biblioteki Polskiej, 1858), 128: „Joanni a Mielecz Stanislai filii e[x] gente Griffi, palatino Podoliae, summo regni Poloniae marschalco, samborien[is], grodecen[is] capitaneo, viro clarissimo, qui ab ineunte aetate maximis is quae continuis bellis, vel hostibus caesis, vel ipse vulneribus exceptis, et fortissimi militis et trenui ducis laudem persaepe maeruit. Summis demum non raro periculis liberatus, digna ob egregiam fidem et praestantem virtutem suam, colatis maximis honoribus praemia obtinuit; postea ad bellum livonicum summo cum imperio, magno omnium consensu praefecturus feliciter, nec dum armis expeditis, pacem a rege Livonibus petere coactis, incolumen exercitum suis restituit. Cujus constans in D[eo] O[ptimo] M[aximo] pietas, in gubernanda R[ei] P[ublicae] spectata fides, in magistratu sine acerbitate benignitas, erga suos par comitati benevolentia, in omnes equitas, chara inprimis Deo, grata hominibus, immortalem nomini illius laudem apud omnes pararunt. Mortuus anno 1561, aetatis suae 60. Anna a Delejow ex vetustate colorum gente marito, et Nicolaus filius unicus patri desiderantissimo, ad monumentum ejus posuerunt”. Porównanie zawartości zachowanego fragmentu kartusza z tekstem przytoczonym przez Paprockiego potwierdza, że mamy do czynienia z tą samą inskrypcją.

²⁵ AKMK, sygn. AV Cap 29, *Visitatio ecclesiarum in districtu ac officialatu Pilsnensi per R. D. Laurentium Grutum...*, k. 6r.

²⁶ Jamiół, „Historia parafii w Trzcianie”, 244.

miejszem pochówku fundatorów świątyni. Najstarsza wzmianka archiwalna pochodząca z protokołu wizytacyjnego dekanatu ropczyckiego z 1721 r. lokalizuje obie figury we wnętrzu kościoła, w wydzielonej części pełniącej funkcję mauzoleum. W owej „kaplicy grobowej” odprawiano msze za zmarłych fundatorów, dlatego istotną rolę pełnił ołtarz umieszczony w bezpośrednim sąsiedztwie figur, powyżej murowanej „w kwadrat” krypty, miejsca złożenia ich doczesnych szczątków²⁷. Zachowane do dziś figury to rzeźby pełne, przeznaczone do oglądania niemal ze wszystkich stron. Upamiętniają one zmarłych wraz z przynależnymi im atrybutami stanowymi (dwaj Leśniowscy przedstawieni są w pełnych zbrojach płytowych, z szablami u boku). Mikołaja (?) identyfikuje czteropolowa tarcza herbowa. Z figurami zmarłych połączono niewielkich rozmiarów kartusze, które pierwotnie zawierały krótkie napisy – najpewniej malowane – nie zachowane do dzisiaj. W XVII w. obie figury musiały być ustawione na stosunkowo wysokich postumentach, na których licach mogły się pomieścić dłuższe, również niezachowane inskrypcje. Jedna z nich, odnosząca się do Mikołaja Leśniowskiego i licząca aż 13 wierszy, została spisana, a później opublikowana przez Szymona Starowolskiego w dziele *Monumenta Sarmatarum*²⁸. Z zachowanych źródeł nie wynika natomiast, czy rzeźbiarskim wizerunkom zmarłych towarzyszyły jakieś rozbudowane architektoniczne, kamienne ramy. Przykład nagrobka Jana Mieleckiego wskazuje, że mogło tak być. Możliwy jest też jednak jakiś wariant pośredni, łączący rzeźbę kamienną z innymi materiałami (np. drewnem)²⁹.

²⁷ AKMK, sygn. AV 6, *Visitatio Decanatus Mielecensis Stante Episcotatu Ill[u]striss[is]mi et R[everendiss]mi D[omi]ni Constantini Szaniawski Episcopi Cracoviensis Ducis Severiae Anno 1721* [tom ten zawiera również relację z wizytacji dekanatu ropczyckiego z 1721 r.], k. 164r [s. 339]: „Fundatoris in medio Eccle[s]iae sepulchra sunt murata in 4drat[um] posita, ad instar Capella in quib[us] est adhuc mensa murata, ibi Sacrificia[s] Missas solebant celebrari pro Fundatoribus utr[aque] adhuc extant Personae marmoreae Fundator[um] una jacens, alt[e]ra flexis genibus penes i[n]star mensa[m] que personae seu statuae per incarcerat[is] Presbiter[is] niebriatis [?] sunt violatae destructae”. Z relacji tej wynika też, że już w początkach XVIII w. mauzoleum Leśniowskich było uszkodzone i niekompletne. Źródło to jednak nie precyzuje, z jakiego rodzaju zniszczeniami mieliśmy do czynienia.

²⁸ Szymon Starowolski, *Monumenta Sarmatarum viam universae carnis ingressorum* (Cracoviae: in Officina Viduae et Haeredum Francisci Caesarij, 1655), 441: „D. O. M. Nil nonaugustum ab augusta capi ferali urna, testantur praeclari isti cineres Magni Senatoris, Nicolai Lesniowski Castellani Czechoviensis, genus celsum doctrina sublimi, confilium altum, fides Deo ec Patriae firma, candor in omnes, humanitas mira, minificentia prompta, mens culta, omnia ista simul rara alijs, huic domestica, omnium compos quae habere dignum, defecit in uno quod non plus vixit, Deo, Patriae, sibi, suis, Patriae Civis, Regi Senator, Nobilitati Socius, vicinis comes, iam abijt. Coniunx amplissimae Ligęzoru[m] Familiae marito, filius Parenti, Frater [o]atio orbatu dolent. O iniusta et rapax Parca omnium horum emortua corda in oculis tumulasti simul, fecisti eos (monstrum) viua funera, quae pijs defunctis Manibus Mnemosinon istud perpetuo vouent. Anno 1634 die 24. Februarij Vixit Annos. 45”.

²⁹ Wiemy, że w czasach staropolskich nagrobkom kamiennym towarzyszyły wykonane w mniej trwałych niż kamień materiałach drewniane tablice inskrypcyjne oraz chorągwie nagrobne. Por. m.in.: Marek Janicki, „Zaginione inskrypcje poetyckie katedry wawelskiej (do końca XVI wieku), część I: Epitafia biskupie i królewskie”, *Studia Waweliana* 11/12 (2002/2003): 44–5; Marek Janicki, „Chorągwie

Stan zachowania nagrobków kamiennych z kościołów drewnianych oraz źródła pisane nie pozwalają na ich wiarygodną rekonstrukcję uwzględniającą ich prawdopodobne architektoniczne ramy. Przekonanie, że zachowane płyty i figury miały architektoniczne obramienia z cokołem i zwieńczeniem, tak jak analogiczne dzieła pochodzące z kościołów murowanych, wydaje się uzasadnione. Pozostają jednak trudne do rozstrzygnięcia kwestie materiałowe i techniczne. Wznoszone w kościołach murowanych monumentalne nagrobki architektoniczno-rzeźbiarskie były stawiane na własnych fundamentach i całkowicie scalane ze ścianą budowli. W tego rodzaju konstrukcjach elementy kamienniarские i rzeźbiarskie tworzyły w istocie okładzinę mocowaną na zaprawie do rdzenia wymurowanego z cegły i ściśle połączonego z murem. Taka technologia umożliwiała montaż nagrobka o dość dużej wysokości, a jednocześnie stosunkowo niewielkiej głębokości. Dokładne przeniesienie tego rozwiązania do kościołów drewnianych było jednak problematyczne i prawdopodobnie skutkowało wyborem odmiennych rozwiązań technologicznych. Przeszkody nie stanowiły przy tym ani kubatura budowli³⁰, ani grubość wieńców³¹. Konstrukcja średniowiecznych kościołów typu małopolskiego cechowała się bowiem znaczną sztywnością³², a także umożliwiała stawianie ścian o znacznej wysokości. Pewne ograniczenia wymuszały prawdopodobnie sam budulec. Drewno, jako materiał organiczny, ma zupełnie inne właściwości fizyczne niż mur. Podlega np. pęcznieniu i kurczeniu pod wpływem wilgoci. Scalenie nagrobka kamiennego większych rozmiarów ze ścianą drewnianą powodowałoby przenoszenie na nagrobek takich obciążeń, które nie występowały w nagrobkach z kościołów murowanych, i w efekcie osłabienie ich konstrukcji. Wydaje się więc, że szukano tu takich rozwiązań materiałowych i kompozycyjnych, które zapewniłyby odpowiednią trwałość. Dowodem na to, że do takich prób dochodziło, jest nagrobek Jana Mieleckiego³³. Zachowane relikty oraz omawiany przekaz pozwalają na wysnucie kilku bardzo ogólnych wniosków dotyczących formy pomnika Mileckiego. Składał się on z cokołu, na którym umieszczono płytę inskrypcyjną. Nad

---

nagrobne, czyli nagrobki chorągiewne i rycerski obrządek pogrzebowy”, *Studia i Materiały do Historii Wojskowości* 39 (1998): 77–8.

³⁰ Średniowieczny kościół Wniebowzięcia NMP i św. Michała w Haczowie ma ściany prezbiterium sięgające wysokości 8,5 m, podobnie jak w kościele pw. Wszystkich Świętych w Bliznem; w kościele św. Michała Archaniola w Binarowej wysokość tych ścian jest równa 6,55 m, a w kościele św. Filipa w Sękowej – 6,1 m. Por. Małgorzata Bajon-Romańska, *Jak budowano drewniane kościoły w średniowiecznej Małopolsce* (Wrocław: Dolnośląskie Wydawnictwo Edukacyjne, 2008), 113, 115, 133, 165.

³¹ W małopolskich drewnianych kościołach średniowiecznych wahała się ona między 15 a 23 cm, zaś ich wysokość wynosi od 20 do 60 cm (por. Bajon-Romańska, *Jak budowano drewniane kościoły*, 42). W budowlach murowanych ściany mogły mieć nawet dziesięciokrotnie większą grubość, co zapewniało całej konstrukcji nagrobka odpowiednią stabilność i sztywność.

³² Bajon-Romańska, *Jak budowano drewniane kościoły*, 105–7.

³³ AKMK, sygn. AV Cap 29, *Visitatio ecclesiarum in districtu ac officialatu Pilsnensi per R. D. Laurentium Grutum...*, k. 6r.

nim znajdował się alabastrowy wizerunek zmarłego (?) w obramieniu architektonicznym (o czym świadczy zachowany fragment gzymsu), wyżej zaś zwieńczenie z kartuszem herbowym. Nagrobek był postawiony na osobnym fundamencie i odsunięty nieco od drewnianej ściany. Dla bezpieczeństwa zwiększono także wymiary jego podstawy.

Problemy techniczne tego rodzaju zanikały lub przynajmniej ulegały istotnemu ograniczeniu w tych kościołach drewnianych, przy których istniały murowane dobudówki. Według Mariana Korneckiego zaczęły się one pojawiać już w XVI w., jednak w czasach staropolskich występowały sporadycznie³⁴. Murowana część, wtórnie połączona z budowlą drewnianą, pojawiła się w kościele pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Krużłowej Wyżnej, do którego prawdopodobnie w trzeciej ćwierci XVI w. dobudowano murowaną zakrystię przylegającą od północy do prezbiterium³⁵. Południowa ściana zakrystii zastąpiła starszą, drewnianą ścianę północną prezbiterium, ale tylko w dolnej partii (w górnej nadal jest konstrukcja drewniana). Odcinek muru między portalem prowadzącym do zakrystii a absydą był niewątpliwie optymalnym miejscem dla osadzenia płyty nagrobnej chłopca z rodu Pieniążków wraz z tablicami inskrypcyjnymi³⁶ oraz niewielkich rozmiarów obramieniem; z tego względu ta pierwotna lokalizacja wydaje się najbardziej prawdopodobna. Murowaną zakrystię dobudowano również do drewnianego kościoła parafialnego w Restarzewie, choć nie wiadomo, kiedy dokładnie to nastąpiło. Po raz pierwszy została ona odnotowana w źródłach w 1636 r.³⁷ Z dokumentów kościelnych z XVIII i XIX w. wynika natomiast, że zakrystia znajdowała

---

³⁴ Marian Kornecki, *Kościoły drewniane w Małopolsce: zagadnienia uwarunkowań oraz systematyki typów i form architektury (od średniowiecza do XX wieku)* (Kraków: Ośrodek Dokumentacji Zabytków w Warszawie–Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturalnego w Krakowie, 1999), 286.

³⁵ Do takiego datowania upoważnia nas wzmianka Józefa Łepkowskiego, który w 1851 r. widział nad drzwiami do zakrystii niezachowany już dzisiaj napis: „Krzysztof Pieniążek wystawił” (por. Tomkiewicz, „Powiat grybowski”, 134). Według wizytacji biskupa krakowskiego, Filipa Padniewskiego, z 1565 r. prawo patronatu nad kościołem w Krużłowej miał Krzysztof Pieniążek (AKMK, sygn. AV Cap 1, *Liber visitationis ecclesiarum in civitate ac Dioecesi Cracoviensi consistentium... Philippi Padniewskie Ep. Crac. 1565*, k. 180v).

³⁶ Być może jego częścią była tablica inskrypcyjna, wmurowana wtórnie w ścianę kaplicy nad wejściem do zakrystii, na co wskazuje zastosowanie identycznego materiału. Nie zawiera ona jednak danych umożliwiających jednoznaczną identyfikację zmarłego dziecka. Można zatem przypuszczać, że pierwotnie istniały dwie tablice, powiązane mniej lub bardziej ściśle z płaskorzeźbą chłopca.

³⁷ Wspomina o niej protokół z wizytacji przeprowadzonej przez archidiacona uniejowskiego, Lukasa Wilkostowskiego, z polecenia arcybiskupa, Jana Wężyka (ADWł, sygn. AAG Wiz. 5, *Acta visitationis totius archidiaconatus Unieioviensis sub felicibus auspiciis illustrissimi principis et reverendissimi domini, domini Ioannis Wężyk Dei et Apostolicae Sedis gratia archiepiscopi Gnesnensis, legati nati, Regni Poloniae primatis et primi principis, iuxta praescriptum constitutionum provincialium, per admodum reverendum dominum Lucam Wilkostowski archidiaconum Unieioviensem, canonicum Gnesnensem et parochum Koninensem, in anno Domini MDCXXXVI (1636) feliciter expeditae*, s. 205).

się po północnej stronie prezbiterium, a nagrobek – w prezbiterium po lewej stronie ołtarza głównego – dostawiony do murowanej ściany zakrystii³⁸. Niezachowany kościół parafialny w Zgłobniu również miał murowaną zakrystię, o czym świadczy wzmianka źródłowa z 1608 r.³⁹ Przy obecnym stanie badań nie da się jednak rozstrzygnąć, czy jej ściana posłużyła do osadzenia kamiennego nagrobka.

Nagrobki kamienne pochodzące z kościołów drewnianych zachowały się w nie-licznych przykładach. Nasuwa się w związku z tym pytanie, jaka mogła być skala tego zjawiska. Szymon Starowolski – oprócz inskrypcji z Trzciany – uwzględnił także napisy nagrobne z drewnianych kościołów w Limanowej, Frysztaku i Brzostku. W skali całego dzieła jest to jednak liczba niewielka. Należy przy tym pamiętać, że *Monumenta Sarmatarum* nie stanowią rzetelnej inwentaryzacji we współczesnym rozumieniu tego pojęcia. Uwzględniono tu duże ośrodki miejskie (1/3 objętości zajmują napisy krakowskie), a więc siłą rzeczy również najbardziej prestiżowe kościoły murowane, w których stosunkowo łatwo można było zebrać odpowiedni materiał do książki. Nasylenie pomnikami nagrobnymi kościołów drewnianych było więc z pewnością większe. Czy była to jednak liczba porównywalna z liczbą nagrobków w świątyniach murowanych? To pytanie musi najprawdopodobniej pozostać bez jednoznacznej odpowiedzi.

Renesansowe nagrobki pełniły nie tylko funkcję kommemoratywną. Ich skala oraz wymowa ideowa wskazują, że przypisywano im również znaczenie propagandowe. Miały świadczyć o potędze rodu – czego wyrazem było eksponowanie informacji o pełnionych urzędach oraz pozycji politycznej – utrwaląc dokonania jego członków, a także stanowić wyraz aspiracji kolejnych pokoleń, zgodnie z przekonaniem o dziedziczności cnoty. Nie tylko dokumentowały, lecz również kreowały rzeczywistość poprzez zastosowanie środków o charakterze retorycznym. Istotną rolę odgrywały materiały, z których odkuwano pomniki nagrobne. Ceniono zwłaszcza gatunki kolorowych wapieni nadających się do polerowania, zbliżone barwą do królewskiego kamienia z Tardos, co było świadomym

---

³⁸ ADWł, sygn. AAG Wiz. 72, *Wizyta generalna trzech dekanatów: Szadkowskiego, Wartskiego i Uniejowskiego*, s. 260 (nagrobek był umiejscowiony przy wielkim ołtarzu, po stronie Ewangelii); ADWł, sygn. 135, *Status ecclesiarum et beneficiorum in decanatibus Szadkoviensi et Lutomiriensi archidiaecesis Gnesnensis in visitatione generali autoritate et de mandato celsissimi, illustrissimi, reverendissimi domini Ignatii Nałęcz comitis Raczyński principis archiepiscopi Gnesnensis, legati nati, administratoris diaecesis Varsaviensis, Ordinum Aquilae Albae, Rubrae ac Sancti Joannis Hierosolymitani equitis, anno Domini 1811 per perillustrem, reverendissimum Adalbertum Kamiński abbatem Monasterii Vitoviensis Ordinis Praemonstratensis, visitatorem deputatum expedita, descriptus ac verificatus*, s. 545 (zakrystia wraz ze skarbczykiem znajdowała się po północnej stronie).

³⁹ AKMK, sygn. AV Cap 26, *Visitatio ecclesiarum in decanatibus: Mielecensi, Ropczycensi, Strzyżowiensi, Pilsnensi, Jaslensi, Żmigrodensi, Biecensi per R. D. Petrum Skidzieński, archidiaconum Zawichostensem et Martinum Kłociński, praepositum Biecensem autoritate R. D. Petri Tylicki, episcopi Cracoviensis a. D. 1608 facta*, s. 116 (52).

nawiązaniem do antycznych tradycji cesarskiego porfiru⁴⁰. Przywiązanie do tych cennych odmian skał dekoracyjnych znajdowało odzwierciedlenie również w rzeźbie nagrobnej fundowanej do kościołów drewnianych. Dzieła rzeźby wykonane z tego typu materiałów – a szerzej z tak trwałego materiału jak kamień – wyrażały polityczne aspiracje oraz pozycję rodu.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

- Archiwum Diecezjalne we Włocławku, sygn. AAG Wiz. 5, *Acta visitationis totius archidiaconatus Unieioviensis sub felicibus auspiciis illustrissimi principis et reverendissimi domini, domini Ioannis Węzyk Dei et Apostolicae Sedis gratia archiepiscopi Gnesnensis, legati nati, Regni Poloniae primatis et primi principis, iuxta praescriptum constitutionum provincialium, per admodum reverendum dominum Lucam Wilkostowski archidiaconum Unieioviensem, canonicum Gnesnensem et parochum Koninensem, in anno Domini MDCXXXVI (1636) feliciter expeditae*. [ABMK 3814].
- Archiwum Diecezjalne we Włocławku, sygn. AAG Wiz. 72, *Wizyta generalna trzech dekanatów: Szadkowskiego, Wartskiego i Uniejowskiego, z rozkazu jaśnie oświeconego księżęcia jegomości Antoniego Kazimierza z Ostrowa Ostrowskiego z Bożej i Świętej Stolicy Apostolskiej łaski arcybiskupa gnieźnieńskiego, legati nati Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego, prymasa i pierwszego księżęcia, opata tynieckiego i lendzkiego, orderów Orła Białego i św. Stanisława kawalera przez jejności księdza Franciszka Ksawerego Grochowskiego obojga prawa doktora, kanonika katedralnego łuckiego, kollegiat uniejowskiej archidiakona, wolborskiej dziekana, kurzełowskiego i piotrkowskiego oficjła, delegowanego wizytatora roku Pańskiego 1779-tego, według przepisu udzielana i temuż jaśnie oświeconemu panu ofiarowana*. [ABMK 3876].
- Archiwum Diecezjalne we Włocławku, sygn. 135, *Status ecclesiarum et beneficiorum in decanatibus Szadkoviensi et Lutomiriensi archidiaecesis Gnesnensis in visitatione generali autoritate et de mandato celsissimi, illustrissimi, reverendissimi domini Ignatii Nałecz comitis Raczyński principis archiepiscopi Gnesnensis, legati nati, administratoris diaecesis Varsaviensis, Ordinum Aquilae Albae, Rubrae ac Sancti Joannis Hierosolymitani equitis, anno Domini 1811 per perillustrem, reverendissimum Adalbertum Kamiński abbatem Monasterii Vitoviensis Ordinis Praemonstratensis, visitatorem deputatum expedita, descriptus ac verificatus*. [ABMK 4050].
- Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, sygn. AV Cap I, *Liber visitationis ecclesiarum in civitate ac Dioecesi Cracoviensi consistentium... Philippi Padniewskie Ep. Crac. 1565*. <https://sdm.upjp2.edu.pl/obiekty-archiwalne/liber-visitacionis-ecclesiarum-in-civitate-ac-dioecesi-cracoviensi-consistentium-philippi-padniwski-ep-crac-1565>.

⁴⁰ Wardzyński, *Marmur i alabaster*, 183–227. Marmur oraz porfir i jego zamienniki, a także wizerunki odlewane z brązu i stopów metali miały znaczenie prestiżowe i symboliczne; por. Tomasz Mikołajczak, „Ciało z marmuru, ciało z brązu, ciało z krwi i kości...: o różnych sposobach (re)prezentowania ciała ludzkiego w średniowiecznej rzeźbie sepulkralnej”, w: *Materiał rzeźby: między techniką a semantyką / Material of Sculpture: Between Technique and Semantics*, red. Aleksandra Lipińska (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2009), 261–71.

- Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, sygn. AV Cap 4, *Regestrum ecclesiarum parachialium in decanatus Pilznensis, Ropczycensis et Biecznensis in Archidiaconatum Sandecensis et Dioecesi Cracoviensis consistensis Anno Domini 1596 die 6 mensis Junii conscriptum*. <https://sdm.upjp2.edu.pl/obiekty-archiwalne/regestrum-ecclesiarum-parachialium-in-decanatus-pilznensis-ropczycensis-et-biecznensis-in-archidiaconatum-sandecensis-et-dioecesi-cracoviensis-consistensis-anno-domini-1596-die-6-mensis-junii-conscriptum>.
- Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, sygn. AV Cap 26, *Visitatio ecclesiarum in decanatus: Mielecensi, Ropczycensi, Strzyzoviensi, Pilsnensi, Jaslensi, Żmigrodensi, Biecensi per R. D. Petrum Skidziński, archidiaconum Zawichostensem et Martinum Kłociński, praepositum Biecensem autoritate R. D. Petri Tylicki, episcopi Cracoviensis a. D. 1608 facta*. <https://sdm.upjp2.edu.pl/obiekty-archiwalne/visitatio-ecclesiarum-in-decanatus-mielecensi-ropczycensi-strzyzoviensi-pilsnensi-jaslensi-zmigrodensi-biecensi-per-r-d-petrum-skidziński-archidiaconum-zawichostensem-et-martinum-klocinski-praepositum-biecensem-authoritate-r-d-petri-tylicki-episcopi-cracoviensis-a-d-1608-facta>.
- Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, sygn. AV Cap 29, *Visitatio ecclesiarum in districtu ac officialatu Pilsnensi per R. D. Laurentium Grutium, praepositum, officialem et commissarium visitatorem a R. D. Petro Tylicki, episcopo Cracoviensi ordinatum a. D. 1610 peracta. Decatus: Pilsnensis, Mielecensis, Ropczycensis, Skrzyzoviensis*. <https://sdm.upjp2.edu.pl/obiekty-archiwalne/visitatio-ecclesiarum-in-districtu-ac-officialatu-pilsnensi-per-r-d-laurentium-grutium-praepositum-officialem-et-commissarium-visitatorem-a-r-d-petro-tylicki-episcopo-cracoviensi-ordinatum-a-d-1610-peracta-decanatus-pilsnensis-mielecensis-ropczycensis-skrzyzoviensis>.
- Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, sygn. AV Cap 60, *Visitatio interna et externa officialatus Sandecensis per me Josephum de Zakliczyn Jordan, canonicum cathedralem Cracoviensem, archidiaconum Sandecensem anno 1723 die 12 mensis Decembris incepta, ac tandem anno 1728 die vero 12 mensis Aprilis terminata. Continet decanatus Neoforiensem, Sandecensem, Scepusiensem, Sandecensem (continuatio) Boboviensem. Per Nicolaum Gawrański, notarium apostolicum connotata*. <https://sdm.upjp2.edu.pl/obiekty-archiwalne/visitatio-interna-et-externa-officialatus-sandecensis-per-me-josephum-de-zakliczyn-jordan-canonicum-cathedralem-cracoviensem-archidiaconum-sandecensem-anno-1723-die-12-mensis-decembris-incepta-ac-tandem-anno-1728-die-vero-12-mensis-aprilis-terminata-continet-decanatus-neoforiensem-sandecensem-scepusiensem-sandecensem-continuatio-boboviensem-per-nicolaum-gawranski-notarium-apostolicum-connotata>.
- Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, sygn. AV 6, *Visitatio Decanatus Mielecensis Stante Episcotatu Ill[ustrissi]mi et R[everendiss]mi D[omi]ni Constantini Szaniawski Episcopi Cracoviensis Ducis Severiae Anno 1721 [zawiera także protokoły wizytacyjne innych dekanatów z lat 1617, 1678, 1681 oraz 1721]*. <https://sdm.upjp2.edu.pl/obiekty-archiwalne/acta-visitacionis-interioris-decanatum-radomiensis-zwoliensis-ad-jurisdictionem-decani-kielcensis-pertinentium-ex-anno-1617>.
- Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, sygn. AV 30, *Status ecclesiarum seu acta visitacionis decanatum Novi Montis et Bythomiensis in Polonia sub auspiciis Fel. Regimine Cel Principis R.D. Andrea Stanislai Kostka comitis in Żaluskie Żaluski, episcopi Cracoviensis, ducis Severiae, equitis Aquilae Albae, anno quo intra (1747 et 1748) conscripta*. <https://sdm.upjp2.edu.pl/obiekty-archiwalne/status-ecclesiarum-seu-acta-visitacionis-decanatum-novi-montis-et-bythomiensis-in-polonia-sub-auspiciis-fel-regimine-cel-principis-r-d-andrea-stanislai-kostka-comitis-in-zaluskie-zaluski-episcopi-cracoviensis-ducis-severiae-equitis-aquilae-albae-anno-quo-intra-1747-et-1748-conscripta>.

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, sygn. AV 49, *Acta statuum ecclesiarum, beneficorum eorumque rectorum, inventariorum tam ecclesiasticorum, quam oeconomicorum, plebanalium tum decretorum reformationum a Cel. Principe R.D. Cajetano Ignatio Soltyk, episcopo Cracoviensi, duce Severiae, equite Aquilae Albae, per R.D. Gasparum Wersoka Paszyc UID, ecclesiarum Collegiatae Sandecensis custodem et officialem, Voynicensis archidiaconum, praepositum Neocorcinensem, singulariter cum facultatibus ac parachialium et filialium decanatus Boboviensis latorum, per me Laurentium Drozdecki, actorum visitationis generalis praesentis assumptum notarium, fideliter diebus Januarii a.D. 1766 conscripta - Acta statuum ecclesiarum - decanatus Benesis - a.D. 1769 conscripta - Acta statuum ecclesiarum - decanatus Lipnicensis a.D. 1773 conscripta.* <https://sdm.upjp2.edu.pl/obiekty-archiwalne/acta-statuum-ecclesiarum-beneficorum-eorumque-rectorum-inventariorum-tam-ecclesiasticorum-quam-oeconomicorum-plebanalium-tum-decretorum-reformationum-a-cel-principe-r-d-cajetano-ignatio-soltyk-episcopo-cracoviensi-duce-severiae-equite-aquilae-albae-per-r-d-gasparum-wersoka-paszyc-uid-ecclesiarum-collegiatae-sandecensis-custodem-et-officialem-voynicensis-archidiaconum-praepositum-neocorcinensem-singulariter-cum-facultatibus-ac-parachialium-et-filialium-decanatus-boboviensis-latorum-per-me-laurentium-drozdecki-actorum-visitacionis-generalis-praesentis-assumptum-notarium-fideliter-diebus-januarii-a-d-1766-conscripta-acta-statuum-ecclesiarum-decanatus-benesis-a-d-1769-conscripta-acta-statuum-ecclesiarum-decanatus-lipnicensis-a-d-1773-conscripta>.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- Paprocki, Bartosz. *Herby rycerstwa polskiego zebrane i wydane r. p. 1584*, wyd. K. J. Turowskiego. Kraków: Wydawnictwo Biblioteki Polskiej, 1858.
- Starowolski, Szymon. *Monumenta Sarmatarum, viam universae carnis ingressorum*. Cracoviae: in Officina Viduae et Haeredum Francisci Caesarii, 1655.

OPRACOWANIA

- Bajon-Romańska, Małgorzata. *Jak budowano drewniane kościoły w średniowiecznej Małopolsce*. Wrocław: Dolnośląskie Wydawnictwo Edukacyjne, 2008.
- Bober-Kordas, Monika. „Renesansowa rezydencja możnowładcza w Zgłobniu, gm. Boguchwała, w świetle badań archeologiczno-architektonicznych”. W: *Archeologia okresu nowożytnego w Karpatach polskich*, red. Jan Gancarski, 193–214. Krosno–Rzeszów: Muzeum Podkarpackie–Mitel, 2008.
- Demetrykiewicz, Włodzimierz. „Nagrobek Leśniowskiego w Trzcianie pod Rzeszowem z XVII wieku”. *Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki* 5 (1896): CXV, fot. CXVI.
- Działo, Maria. „Nagrobek rycerza herbu Rawicz”. *Sakralne Dziedzictwo Małopolski*. Dostęp: 14.10.2024. <https://sdm.upjp2.edu.pl/dziela/nagrobek-rycerza-herbu-rawicz>.
- Fischinger, Andrzej. *Santi Gucci: architekt i rzeźbiarz królewski XVI wieku*. Kraków: Ministerstwo Kultury i Sztuki–Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków, 1969.
- Hajduk, Olga Maria. *Santi Gucci Fiorentino: Artist and Entrepreneur in Early Modern Poland*. Oxford: Routledge, 2024.
- Jamioł, Piotr. „Historia parafii w Trzcianie”. W: *Trzciana: zarys dziejów wsi*, 227–321. Trzciana: Towarzystwo Przyjaciół Trzciany w Trzcianie–Urząd Gminy w Świlczy–Gminne Centrum Kultury w Świlczy z siedzibą w Trzcianie, 2007.

- Janicki, Marek. „Zaginione inskrypcje poetyckie katedry wawelskiej (do końca XVI wieku), część I: Epitafia biskupie i królewskie”. *Studia Waweliana* 11/12 (2002/2003): 43–70.
- Janicki, Marek. „Chorągwie nagrobne, czyli nagrobki chorągiewne i rycerski obrządek pogrzebowy”. *Studia i Materiały do Historii Wojskowości* 39 (1998): 77–102.
- Katwak, Wiktoria. *Historia kościoła pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Krużlowej Wyżnej*. Kraków, 2018 [mps w AWUOZ Nowy Sącz].
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*. T. 1: *Województwo krakowskie*, z. 8: *Powiat olkuski*, oprac. Kazimiera Kutrzebianka. Warszawa: Państwowy Instytut Sztuki. Dział Inwentaryzacji Zabytków, 1953.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*. T. 1: *Województwo krakowskie*, z. 10: *Powiat nowosądecki*, oprac. Anna Misiąg-Bocheńska. Warszawa: Ministerstwo Kultury i Sztuki, 1951.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*. T. 2: *Województwo łódzkie*, z. 3: *Powiat łaski*, oprac. Michalina Kwiczala. Warszawa: Państwowy Instytut Sztuki. Dział Inwentaryzacji Zabytków, 1953.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce: seria nowa*. T. 3. *Województwo rzeszowskie*, z. 3: *Kolbuszowa, Mielec i okolice*, oprac. Ewa Śnieżyńska-Stolotowa i Franciszek Stolot. Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1991.
- Kołąkowska, Maria. „Renesansowe nagrobki dziecięce w Polsce XVI i pierwszej połowy XVII wieku”. W: *Studia Renesansowe*. T. 1, red. Michał Walicki, 231–56. Wrocław: Zakład im. Ossolińskich, 1956.
- Kornecki, Marian. *Kościół drewniane w Małopolsce: zagadnienia uwarunkowań oraz systematyki typów i form architektury (od średniowiecza do XX wieku)*. Kraków: Ośrodek Dokumentacji Zabytków w Warszawie–Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturalnego w Krakowie, 1999.
- Kornecki, Marian. „Zabytki sztuki regionu olkuskiego”. W: *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego: opracowanie zbiorowe*. T. 2, red. Feliks Kiryk i Ryszard Kołodziejczyk, 475–522. Warszawa–Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978.
- [Kornecki, Marian]. „Kościół diecezji tarnowskiej”. *Rocznik Diecezji Tarnowskiej* 1972: 53–710.
- Krasnowolski, Bogusław. „Drewniany kościół w Raclawicach Olkuskich i przemiany jego wyposażenia”. W: „*Żeby wiedzieć*”: *studia dedykowane Helenie Malkiewiczównie*, red. Wojciech Walanus, Marek Walczak i Joanna Wolańska, 199–209. Kraków: Lettra-Graphic, 2008.
- Krasny, Piotr. *Kościół drewniane w Polsce*. Kraków: Wydawnictwo M, 2022.
- Litak, Stanisław. *Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII wieku*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2006.
- Łopatkiewicz, Piotr. *Drewniany kościół w Haczowie. Pomnik Światowego Dziedzictwa Kultury*. Kraków: Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego [Wydano nakładem Parafii Rzymskokatolickiej Wniebowzięcia NMP w Haczowie], 2015.
- Łopatkiewicz, Piotr i Tadeusz Łopatkiewicz. *Szkicowniki Stanisława Wyspiańskiego z naukowo-artystycznej wycieczki w Grybowskie, Sądeckie i Tarnowskie z roku 1889*. Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 2018.
- Łopatkiewicz, Tadeusz. „Kolekcja szkicowników uczniów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nieznane rysunki S. Wyspiańskiego, J. Mehoffera i innych z wycieczek z W. Łuszczkiewiczem w latach 1888-1892”. *Opuscula Musealia* z. 14 (2005): 41–88.
- Łopatkiewicz, Tadeusz. „O zabytkoznawczych rezultatach wycieczki Stanisława Wyspiańskiego i Józefa Mehoffera do Krużlowej Wyżnej w sierpniu roku 1889”. *Studia Pigoniana* 4 (2021): 155–82.

- Małkowska-Holcerowa, Teresa. *Pacółtowiec: dzieje kościoła parafialnego pod wezwaniem Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny od średniowiecza po czasy współczesne*. Kraków: Wydawnictwo Św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, 1998.
- Mikołajczak, Tomasz. „Ciało z marmuru, ciało z brązu, ciało z krwi i kości...: o różnych sposobach (re) prezentowania ciała ludzkiego w średniowiecznej rzeźbie sepulkralnej”. W: *Material rzeźby: między techniką a semantyką / Material of Sculpture: Between Technique and Semantics*, red. Aleksandra Lipińska, 261–71. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2009.
- Mrozowski, Przemysław. *Polskie nagrobki gotyckie*. Warszawa: Arx Regia, 1994.
- Nawrocki, Rafał. „Renesansowe nagrobki dziecięce: między konwencją a inwencją”. W: *Studia nad Sztuką Renesansu i Baroku*. T. 14, red. Irena Rolska, 127–48. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2019.
- Sadowska, Anna. „Architektura i zabytki kościoła p.w. św. Mateusza w Mielcu”. W: *Mielec: studia i materiały z historii miasta i regionu*. T. 3, red. Feliks Kiryk, 137–59. Rzeszów–Mielec: Resovia [staraniem Towarzystwa Miłośników Ziemi Mieleckiej im. W. Szafera], 1994.
- Sapetowa, Inga. „Nagrobki Kamienieckich w kościele Franciszkanów w Krośnie: w kręgu artystycznego i ideowego oddziaływania mauzoleum ostatnich Jagiellonów”. W: *Kościół i klasztor franciszkański w Krośnie – przeszłość oraz dziedzictwo kulturowe: materiały z sesji naukowej, Krosno, listopad 1997*, 139–68. Krosno: Muzeum Rzemiosła, 1998.
- Stanisława Tomkowicza inwentarz zabytków powiatu sądeckiego*, z rękopisów Autora wydali i własnymi komentarzami opatrzyli Piotr i Tadeusz Łopatkiewiczowie. Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 2007.
- Styczyńska, Irena. „Nawojowa – uwagi na temat przeszłości”. *Almanach Sądecki* 13 (2004): 3–19.
- Tomczyk, Kazimierz. *Dzieje wsi i parafii Raclawice od średniowiecza do czasów współczesnych*. Kraków: Kazimierz Tomczyk, 2000.
- Tomczyk, Kazimierz. *Kościół parafialny pod wezwaniem Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Raclawicach*. Raclawice: Kazimierz Tomczyk, 2014.
- Tomkowicz, Stanisław. „Powiat grybowski”. *Teka Grona Konserwatorów Galicyi Zachodniej* 1 (1900): 95–165.
- Walanus, Wojciech. „Crumena sancti Christophori: przyczynek do ikonografii świętego olbrzyma”. W: *Amicissima: studia Magdalene Piwocka oblata*, 73–81. Kraków–Nowy Sącz: Fundacja Nomina Rosae Ogród Kultury Dawnej, 2010.
- Wardzyński, Michał. „Rzeźbiarsko-kamieniarska rodzina Venosta vel Venesta, Venusta i jej działalność w 1. połowie XVII wieku w Chęcinach”. *Biuletyn Historii Sztuki* 76, nr 3 (2014): 403–74.
- Wardzyński, Michał. „Artifices chencinenses. Rola i miejsce warsztatów chęcińskich w produkcji kamieniarsko-rzeźbiarskiej w Rzeczypospolitej (koniec XVI – 1. połowa XVII wieku)”. W: *Franciszka z Krasińskich Wettyn Księżna Kurlandii i Semigalii, prababka dynastii królów włoskich. Dziedzictwo rodziny Krasińskich w regionie świętokrzyskim*, red. Dariusz Kalina, Radosław Kubicki i Michał Wardzyński, 151–69. Kielce–Lisów: Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego–Wydawnictwo Printpap, 2012.
- Wardzyński, Michał. „The Quarries, the «Marble» and the Centre of Stonemasonry and Sculpture in Chęciny During the Modern Era, in the Former Commonwealth of Two Nations”. W: *Actes du XVIIe Colloque International de Glyptographie à Cracovie, 5-9 juillet 2010*, red. Jean-Louis van Belle, 379–412. Braine-le-Chateau: La Taille d’Aulme, 2011.
- Wardzyński, Michał. „«Alabastry ruskie» – dzieje eksploatacji i zastosowania w małej architekturze i rzeźbie na Rusi, w Koronie i na Śląsku w XVI wieku”. W: *Między Wrocławiem a Lwowem:*

-
- sztuka na Śląsku, w Małopolsce i na Rusi Koronnej w czasach nowożytnych*, red. Andrzej Betlej, Katarzyna Brzezina-Scheuerer i Piotr Oszczanowski, 41–60. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2011.
- Wardzyński, Michał. *Marmur i alabaster w rzeźbie i małej architekturze Rzeczypospolitej: studium historyczno-materialoznawcze przemian tradycji artystycznych od XVI do początku XVIII wieku*. Warszawa: Fundacja Hereditas, 2015.
- Werner, Wojciech. „Kościoły i duchowieństwo mieleckie w świetle wizytacji biskupich z lat 1596-1721”. W: *Mielec: studia i materiały z historii miasta i regionu*. T. 3, red. Feliks Michał Kiryk, 115–36. Rzeszów–Mielec: Resovia [staraniem Towarzystwa Miłośników Ziemi Mieleckiej im. W. Szafera], 1994.
- Wiśniowski, Jan. *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Olkuskim*. [Mariówka]: Druk Szkoły Rzemiosł w Marjówce Opoczyńskiej, 1933.
- Wolski, Marian. *Trzeciocy herbu Strzeżę: małopolska rodzina szlachecka XIV–XVI wieku*. Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2005.

ILUSTRACJE

Il. 1. Figura nagrobna Mikołaja (?) Leśniowskiego z drewnianego kościoła parafialnego w Trzcianie, stan z początku lat 90. XIX w. (fot. za: *Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce* 5 (1896): CXVI. Ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej KUL)

Il. 2. Figura nagrobna Mikołaja (?) Leśniowskiego (zm. 1634), stan obecny.
Muzeum Okręgowe w Rzeszowie (fot. R. Nawrocki)

Il. 3. Figura nagrobna Jakuba (?) Leśniowskiego. Muzeum Okręgowe w Rzeszowie
(fot. R. Nawrocki)

Il. 4. Płyta nagrobna Piotra Nawojowskiego (zm. 1593). Kościół parafialny w Nawojowej
(fot. R. Nawrocki)

Il. 5. Płyta nagrobna młodzieńca z rodu Pieniążków z kościoła parafialnego w Krużlowej Wyżnej, lata 50. XVI w. (?) (fot. R. Nawrocki)

Il. 6. Późnogotycka płyta nagrobna członka rodu Pieniążków z kościoła parafialnego w Krużlowej Wyżnej, lata 20. XVI w. (?) (fot. R. Nawrocki)

Il. 7. Archiwalna fotografia płyty nagrobnej Anny z Przerębskich Karśnickiej oraz jej syna Krzysztofa, znajdującej się w kościele parafialnym w Restarzewie (Juliusz Kłos, 1912).
Zbiory Fotografii i Rysunków Pomiarowych IS PAN, nr inw. IS_PAN_B0000002659

Il. 8. Archiwalna fotografia płyty nagrobnej szlachcica herbu Rawicz z kościoła parafialnego w Raclawicach Olkuskich (Kazimierz Broniewski, 1914).

Zbiory Fotografii i Rysunków Pomiarowych IS PAN, nr inw. IS_PAN_B0000000928

Il. 9. Płyta nagrobna członka rodziny Rożnów z kościoła w Mogilnie, XVII w. (fot. R. Nawrocki)

Il. 10. Płyta nagrobna członka rodziny Rożnów z kościoła w Mogilnie, XVII w. (fot. R. Nawrocki)